

Di al oog
vanui t

Joods Perspectief

HANDLEIDING VOOR DE LEERLING

Gefinancierd door
de Europese Unie

FACE2FACE

DIALOG VANUIT JOODS PERSPECTIEF

HANDLEIDING VOOR DE LEERLING

EDUC8

© EDUC8 (Educate to Build Resilience) Project, 2021

<https://project-educ8.eu/>

<https://reduc8.eu/>

Ontwikkeling van het document:

Katholieke Universiteit Leuven, Faculteit Filosofie

- Luc Anckaert, hoofddocent
- Pierre Costalunga, wetenschappelijk medewerker

Beyond the Horizon ISSG vzw

- Timucin Ibu (Developer en Graphic Designer)

ISBN: 978-94-6444-904-4

Gebruiksrechten en toestemming:

Dit werk mag worden gereproduceerd, gedeeld of gebruikt in zijn geheel of gedeeltelijk, voor niet-commerciële doeleinden, zolang dit werk steeds vermeld wordt.

Van derden afkomstige inhoud: De auteurs zijn niet noodzakelijk eigenaar van elk onderdeel van de inhoud in dit werk. Als zodanig garanderen zij niet dat het gebruik van enig onderdeel of deel van het werk dat in het bezit is van derden geen inbreuk zal maken op de rechten van die derden. Indien u een onderdeel van het werk wenst te gebruiken, is het uw verantwoordelijkheid om te bepalen of toestemming voor gebruik nodig is en om toestemming te verkrijgen van de eigenaar van het auteursrecht.

Fotorechten: De foto's en afbeeldingen die in het werk zijn gebruikt, zijn beschikbaar gesteld met een Creative Commons CC0 licentie. CC0 is een licentie waarbij de gebruikers/makers hebben besloten om afstand te doen van de auteursrechten en naburige rechten op hun werken, voor zover de wet dit toestaat.

Contact: Beyond the Horizon ISSG vzw (project coördinator), info@behorizon.org

Disclaimer: Dit project werd gefinancierd met steun van de Europese Commissie.

De ontwikkelde producten in het kader van het EDUC8-project geven uitsluitend de mening van de auteur(s) weer, de Europese Commissie kan niet verantwoordelijk worden gesteld voor het gebruik van de inhoud.

INHOUD

06 INLEIDING

WEGWIJZER

10 MODULE 1

DE ONTMOETING MET DE ANDER: OMGAAN MET DIVERSITEIT

26 MODULE 2

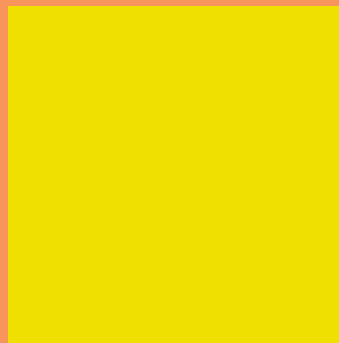
DE ONTMOETING MET SACRALE/HEILIGE TEKSTEN: GEWELDDADIGE TEKSTEN

40 MODULE 3

DE ONTMOETING MET DE LEEFOMGEVING: SOCIALE EN ECOLOGISCHE
VRAAGSTUKKEN

58 MODULE 4

WANNEER DE ONTMOETING EEN CONFLICT WORDT: RECHTVAARDIGE
OORLOG EN RECHTVAARDIGE VREDE

INLEIDING

INLEIDING

WEGWIJZER

De wereld lijkt soms vol verschrikkelijke dingen. Terrorisme, oorlog, natuurrampen, geweld, armoede, ... Het lijkt wel of de wereld voortdurend in een strijd verwickeld is om zichzelf te verbeteren. De wereld is een diverse plek, vol mensen met verschillende opvattingen. In deze wereld worden geweld en religie vaak met elkaar in verband gebracht. Maar hoe kan religie iets goeds laten zien? Hoe kan religie haar rijke traditie laten zien? In dit boek proberen we de joodse traditie haar eigen antwoord op deze vraag te laten formuleren. We gaan samen op reis en ontdekken meer over het Jodendom.

Hoe werkt het boek?

Dit leerboek over het Jodendom is verdeeld in vier hoofdstukken, ook wel **deep modules** genoemd. Concreet behandelt het de volgende vier onderwerpen:

1. Ontmoeting met de ander: omgaan met diversiteit
2. Ontmoeting met heilige/sacrale teksten: teksten van geweld
3. Ontmoeting met de omgeving: sociale en ecologische vraagstukken
4. Wanneer ontmoeting conflict wordt: rechtvaardige oorlog en rechtvaardige vrede

Afbeelding 1
De videoclip

De eerste module over de ontmoeting met de ander gaat in op de manier waarop 'de ander' in de joodse traditie verschijnt. Hoe gaat het Jodendom om met diversiteit, en hoe verhoudt zich dit tot de noties van rechtvaardigheid en gastvrijheid?

De tweede module richt zich op de manier waarop de Thora gewelddadige teksten bevat. Hoe kunnen we met deze teksten omgaan in een moderne wereld? Op welke verschillende manieren kunnen joden een en dezelfde tekst interpreteren?

Een derde module verlegt de focus naar de relatie tussen ecologie en het Jodendom. Deze module onderzoekt hoe geweld kan plaatsvinden tegen de natuur, maar ook voor de natuur. Hoe kunnen joden de problemen aanpakken die de klimaatcrisis oproept, en tegelijkertijd polarisering vermijden?

De vierde en laatste module belicht hoe het Jodendom zichzelf positioneert ten opzichte van oorlog en vrede. Hoe interpreteerden de Talmoedische rabbijnen, bijvoorbeeld, de oorlogverhalen in de Thora? En wat kan dit ons leren over oorlog vandaag?

Aan de slag

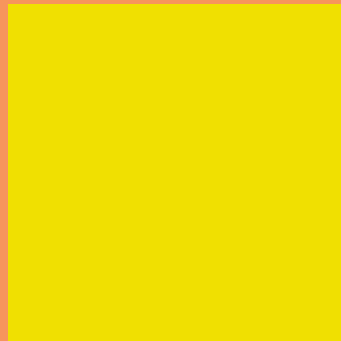
Elke verdiepingsmodule begint met een **videoclip**. In deze videoclip zie je vrienden die allerlei avonturen beleven. Door het verhaal heen worden **quizvragen** gesteld. Na het bekijken van de clip en het beantwoorden van de vragen, ga je aan de slag met de **oefeningen** in dit handboek.

Veel succes!

1

DE ONTMOETING MET DE ANDER:
OMGAAN MET DIVERSITEIT

OMGAAN MET DIVERSITEIT

1.1 EEN VERHAAL

Nadat een appartementsblok afbrandt, organiseert de nabijgelegen school een inzamelactie om de slachtoffers bij te staan. Aaron, een joodse jongen, weigert hulp aan te bieden. Het appartementsblok is een sociale woning die veel migranten huisvest. Zij zijn enkel verhuist om te profiteren, vindt hij, en verdienen daarom geen hulp.

Aarons reden om niet te helpen heeft met een eigenaardig Thoraverhaal te maken: de vernietiging van Sodom en Gomorra. Het afbranden van het appartementsblok is net als het afbranden van Sodom en Gomorra een straf van G-d. Levi, een joodse medestudent, twijfelt aan Aarons interpretatie. Samen worden ze in het verhaal gezogen, en moeten ze opzoek naar de betekenis van het verhaal.

Afbeelding 1.1.
De videoclip

1.2 DE ONDERGANG VAN SODOM EN GOMORRA

SAMENVATTING GENESIS 18-19

Het verhaal van de ondergang van Sodom en Gomorra speelt zich af in **Genesis 19**, maar eigenlijk begint het verhaal al eerder: in **Genesis 18**!

Dit verhaal vertelt hoe Abraham drie vreemdelingen tegenkomt, waaronder G-d Zich bevindt. Hij veert recht, springt naar hen toe, buigt, biedt alle comfort aan, wast de voeten, en bereidt samen met zijn vrouw Sara een uitgebreide maaltijd. De ontvangst van Abraham is erg royaal.

De Heer kreeg geruchten te horen dat de zustersteden Sodom en Gomorra kwaadaardig of onrechtvaardig zijn. Aangezien G-d instaat voor rechtvaardigheid, kan Hij niet onverschillig blijven. De steden moeten gecontroleerd worden. In het geval dat de steden inderdaad kwaadaardig blijken te zijn, worden ze met de grond gelijk gemaakt. Iedere inwoner moet er dan aan geloven. G-d besluit dit plan mee te delen aan instead of 'met' Abraham.

Abraham wijst G-d op een probleem: Zijn plan om de onrechtvaardigen te straffen, is zelf onrechtvaardig. "Abraham ging dichter naar hem toe en vroeg: 'Wilt u dan behalve de schuldigen ook de onschuldigen het leven benemen?'" (Gen. 18:23) Na Abrahams tussenkomst komen hij en de Heer samen tot een nieuwe conclusie: de stad wordt gespaard indien er tien rechtvaardigen te vinden zijn.

Even later komen twee engelen aan in de stad Sodom. Daar worden ze gastvrij ontvangen door Lot, de neef van Abraham. De tekst suggereert dat het dezelfde twee engelen zijn die eerder ook te gast waren bij Abraham. Na hun aankomst is er al vlug een gewelddadig voorval: de inwoners van Sodom komen kloppen op Lots deur en eisen de twee gasten op. Ze stellen zich gewelddadig op en willen duidelijk de engelen kwaad doen.

De engelen verblinden de inwoners van Sodom zodat ze het huis niet meer kunnen vinden. Nadien besluiten ze de stad te vernietigen. De kwaadaardigheid van Sodom is immers bewezen. Lot en zijn familie mogen ontsnappen naar een nabijgelegen stad.

1.3. INTERPRETATIE VAN HET VERHAAL

1.3.1 GASTVRIJHEID – HET OPKOMEN VOOR DE ANDER

OPDRACHT. Lees de twee teksten uit Gen. 18 en 19 en beantwoord de vragen.

Gen 18:

[1] De HEER verscheen opnieuw aan Abraham, bij de eiken van Mamre. Op het heetst van de dag zat Abraham in de ingang van zijn tent. [2] Toen hij opkeek, zag hij even verderop plotseling drie mannen staan. Onmiddellijk snelde hij de tent uit, naar hen toe. Hij boog diep [3] en zei: 'Heer, wees toch zo goed uw dienaar niet voorbij te gaan. [4] Ik zal wat water voor u laten halen zodat u uw voeten kunt wassen, maak het u hier onder de boom intussen gemakkelijk. [5] Ik zal u ook iets te eten brengen, zodat u weer op krachten kunt komen voordat u verdergaat. Daarvoor bent u immers bij uw dienaar langsgekomen?' Zij antwoordden: 'Wij nemen uw uitnodiging graag aan.'

[6] Abraham haastte zich naar de tent, naar Sara.. 'Vlug,' zei hij, 'drie schepel fijn meel! Maak deeg en bak brood.' [7] Daarna snelde hij naar de kudde, zocht een mooi kalf uit dat er mals uitzag, en gaf dat aan een knecht, die het onmiddellijk klaarmaakte. [8] Hij haalde boter en melk, nam het gebraden kalf en zette alles aan zijn gasten voor. Terwijl zij aten, bleef hij ben hen staan onder de boom.

Gen 19:

[1] De twee engelen kwamen 's avonds in Sodom aan. Lot zat juist in de stadspoort. Zodra hij hen zag stond hij op, ging hun tegemoet en boog zich diep voor hen neer. [2] 'Heren,' zei hij, 'komt u toch mee. Het huis van uw dienaar staat voor u open; overnacht daar en was er uw voeten. Dan kunt u morgenvroeg uw weg vervolgen.' 'Nee, dank u,' antwoordden ze, 'we overnachten wel op het plein.' [3] Omdat hij echter sterk bleef aandringen, gingen ze met hem mee naar zijn huis. Daar maakte hij een maaltijd voor hen klaar; hij bakte brood en ze aten bij hem.

- Vergelijk hoe Lot en Abraham omgaan met vreemdelingen. Zijn er verschillen?

- Op welke manier zijn jij en je familie gastvrij? Welke gebruiken hebben jullie voor het ontvangen van gasten?

- Denk je dat er tegenwoordig mensen zijn die nood hebben aan een gastvrije ontvangst? Waarom wel/niet?

- Denk je dat er vandaag de dag nog steeds de plicht is om een gastvrije ontvangst te bieden aan vreemdelingen? Waarom wel/niet?

 Het verhaal geeft een belangrijke les in gastvrijheid. Abraham en Lot ontvangen absolute vreemdelingen in hun midden, en staan in voor hun bescherming. Lot verzet zich zelfs tegen de inwoners van Sodom. **Het gaat hier niet om de gastvrijheid die vrienden ontvangt voor een gezellig avondmaal, maar de gastvrijheid die opkomt voor de vreemde ander.** Lot en zijn familie worden voor dit soort gastvrijheid beloond en mogen ontsnappen aan de vernietiging van Sodom.

1.3.2 ABRAHAM'S GOTSPE

OPDRACHT. Lees de tekst uit Gen. 18 met het gesprek tussen Abraham en de Heer. Beantwoord nadien de vragen.

[23] Abraham ging dichterbij hem toe en vroeg: 'Wilt u dan behalve de schuldigen ook de onschuldigen het leven benemen?' [24] Misschien dat er in die stad vijftig onschuldigen zijn. Zou u die dan ook uit het leven wegrukken en niet de hele stad vergeving schenken omwille van die vijftig onschuldige inwoners? [25] Zoiets kunt u toch niet doen, hen samen met de schuldigen laten omkomen! Dan zouden schuldigen en onschuldigen over één kam worden geschoren. Dat kunt u toch niet doen! Hij die rechter is over de hele aarde moet toch rechtvaardig handelen?' [26] De HEER antwoordde: 'Als ik in Sodom vijftig onschuldigen aantref, zal ik omwille van hen de hele stad vergeving schenken.' [27] Hierop zei Abraham: 'Nu ik eenmaal zo vrij ben geweest de Heer aan te spreken, hoewel ik niets dan stof ben: [28] stel dat er aan die vijftig onschuldigen vijf ontbreken, zou u dan toch vanwege die vijf de hele stad verwoesten?' 'Nee,' antwoordde hij, 'ik zal haar niet verwoesten als ik er vijftien aantref.' [29] Opnieuw sprak Abraham hem aan: 'Stel dat er maar veertig zijn.' 'Dan zal ik het niet doen omwille van die veertig.' [30] Toen zei hij: 'Ik hoop dat u niet kwaad wordt, Heer, wanneer ik het waag door te gaan: stel dat er maar dertig zijn.' 'Ik zal het niet doen als ik er dertig aantref.' [31] Hierop zei hij: 'Ik ben zo vrij de Heer opnieuw aan te spreken: stel dat er maar twintig zijn.' 'Dan zal ik de stad niet verwoesten omwille van die twintig.' [32] Abraham zei: 'Ik hoop dat u niet kwaad wordt, Heer, wanneer ik het nog één keer waag iets te zeggen: stel dat er maar tien zijn.' 'Dan zal ik haar niet verwoesten omwille van die tien.'

[33] Zodra de Heer zijn gesprek met Abraham had beëindigd, ging hij weg. En Abraham keerde terug naar de plaats waar hij woonde.

- Hoe zou je de houding van Abraham omschrijven? Arrogant, nederig...?

- Omschrijf Abrahams tussenkomst in je eigen woorden. Wat wil hij juist van G-d bekomen??

- Juist of fout. Abraham stelt aan G-d een compromis voor.

- Abraham herinnert G-d eraan dat een plan om de schuldigen te treffen, ook onschuldige slachtoffers kan maken. Kan je dit associëren aan hedendaagse gebeurtenissen of fenomenen?

- G-d verandert door Abrahams tussenkomst Zijn plan. Verander jij gemakkelijk van mening?

 Abraham stelt G-ds plan kritisch in vraag. Deze ondervraging past binnen de **traditie van de gotspe**, de kritische openhartigheid die roept tot G-d, tegen G-d, en in naam van G-ds schepping en verbond. Het gaat om een soort vrijmoedige oprechtheid waarmee een jood, als volwaardige partner van het verbond, met de andere partner, G-d, in discussie treedt.

1.3.3 ONZE OMGEVING

Lots gastvrije ontvangst is minder uitgebreid dan die van Abraham. Bovendien offert Lot zijn dochters aan de gewelddadige inwoners van Sodom. Zijn doel is zijn twee gasten te beschermen, maar deze passage blijft choquerend voor hedendaagse lezers. Sommige commentatoren zijn daarom van mening dat Lot een minder goedaardig personage is dan initieel blijkt. Het verschil tussen Lot en Abraham kan te maken hebben met de locatie waarin ze zich bevinden. Lot woont in de stad Sodom; Abraham woont nabij Mamre, in een tent in de woestijn. **Het verhaal leert ons dus iets over de interactie tussen mens en omgeving. Onze omgeving beïnvloedt ons gedrag!** Lot staat dus niet helemaal los van de kwaadaardigheid van de inwoners van de stad Sodom.

OPDRACHT. Beantwoord de volgende vragen over de relatie tussen onze omgeving en ons gedrag.

- Vind jij dat je je soms in een cultuur (omgeving) bevindt die de armen, zwakkeren, kwetsbaren niet goed beschermt? Waarom wel/niet?

- Tot in hoeverre zijn omgevingsfactoren bepalend voor ons gedrag? Met andere woorden, wat stuurt ons gedrag meer volgens jou: persoonlijkheid of omgevingsfactoren?

1.3.4 DE KWAADAARDIGHEID VAN SODOM EN GOMORRA

Na het voorval bij Lots thuis – waar de dorpelingen met kwaadaardige intenties de twee engelen opeisen – besluit G-d de stad te vernietigen. Er waren geen tien rechtvaardigen te vinden. Maar het verhaal is niet helemaal duidelijk over **wat nu juist de zonden van Sodom en Gomorra** zijn. In de Tenach zijn er meerdere passages die de zustersteden en hun kwaadaardigheid vermelden. Deze passages kunnen een indicatie geven voor welke zonden de zustersteden uiteindelijk moeten boeten.

OPDRACHT. Lees de drie passages en beantwoord nadien de vragen.

1.3.5 EZECHIËL 16:49-50

[49] Terwijl zij zich toch, omdat ze genoeg te eten hadden en onbezorgd van hun rust konden genieten, hoogmoedig gedroegen en niets deden voor de armen en de machtelozen.

[50] Ze verhieven zich boven de anderen, wat ze deden vond ik gruwelijk. Ik zag het en heb hen weggevaagd.

1.3.6 JEREMIA 23:14

Bij Jeruzalems profeten zie ik gruwelijke dingen:

Overspel! Leugen op leugen!

Zij steunen de boosdoeners,

Zodat die niet breken met hun kwalijke praktijken.

Iedereen is even slecht geworden

Als de inwoners van Sodom en Gomorra

1.3.7 AMOS 4, 11

[1] Vrouwen, luister naar deze woorden! Jullie zijn als vette koeien die de berg van Samaria kaalgrazen: jullie onderdrukken de zakken, mishandelen de armen en zeggen tegen je man: 'Breng on iets te drinken!'

[11] Ik vernietigde jullie, zoals ik Sodom en Gomorra vernietigd heb; jullie werden als een stuk zwartgeblakerd hout dat uit de vlammen is weggerukt: maar jullie zijn niet naar mij teruggekeerd – spreekt de HEER.

- Probeer de drie passages zo precies mogelijk samen te vatten. Hoe beschrijven ze de zonden van Sodom en Gomorra?

- Komen de zaken die de drie passages beschrijven volgens jou nog steeds voor?

- Wat zou nog een hedendaagse "zonde van Sodom en Gomorra" kunnen zijn?

Afbeelding 1.2
De videoclip

1.4 WOORDENLIJST

Gotspe

Gotspe, of **chutzpah**, is een moeilijke te omschrijven begrip. De betekenis van dit zelfstandig naamwoord ligt ergens tussen het meer extreme 'brutaliteit' en het meer gematigde 'onbehoorlijkheid'. Iemand met gotspe durft dus nogal 'gewaagde' dingen te doen. Zo kunnen we ook Abrahams tussenkomst omschrijven.

Het woord komt van het Jiddisch, dat op zijn beurt van het Hebreeuws komt. In het Jiddisch heeft het eerder een negatieve connotatie, zoals 'onbeschoftheid' of 'arrogantie', maar niet per se in de andere talen! Binnen het jodendom heeft gotspe de betekenis van een kritische, maar oprechte discussie tussen de twee partners van het verbond: G-d en een jood. De jood roept tot G-d, tegen G-d, en in naam van G-ds schepping en verbond.

Naast Abraham vormt ook Moses een voorbeeld. In Exodus 32:11 is Moses op de berg Sinai, wanneer G-d hem meedeelt dat het joodse volk onder aan de berg een kalf vereert. Dat gaat in tegen een van de Tien Geboden, dus wil de Heer hen allen vernietigen en met Moses opnieuw beginnen. Moses gaat daarop in discussie met de Heer, net zoals Abraham doet in Genesis 18, en de Heer wijkt af van Zijn plan. Moses en Abraham hebben dus allebei gotspe!

Rechtvaardigheid

Rechtvaardigheid heeft meerdere betekenissen. Ten eerste is rechtvaardigheid een legaal begrip. Wat in overeenstemming is met het recht, is rechtvaardig. Ten tweede is rechtvaardigheid ook een moreel begrip. Rechtvaardig handelen is 'juist' handelen, in overeenstemming met wat 'goed' of 'correct' is. Rechtvaardigheid vergt ook oefening: niemand doet van nature altijd het juiste of het goede. Dat idee komen we vaak tegen in de Tenach!

Afbeelding 1.3
Bron: © Sergign /
Adobe Stock

1.5 TRANSCRIPT VAN DE VIDEO

1 INT KLASLOKAAL DAG

De scène opent in een klaslokaal. De laatste schoolbel gaat. De kinderen beginnen in te pakken.

Leraar: Ik wil jullie nog iets zeggen vooraleer jullie vertrekken. Zoals jullie weten, was er een brand in een van de appartementsblokken in onze stad. De school heeft besloten een inzamelingsactie te organiseren om de arme gezinnen die daar wonen te helpen. Probeer voor volgende maandag wat oude kleren en andere dingen mee te nemen. Ik weet zeker dat ze dat heel erg zullen waarderen!

Aaron (mompelt in zichzelf): Ja, vast.

De kinderen pakken hun schooltassen en lopen naar buiten.

2 INT COMPUTER DAG

We zien Aaron achter zijn computer zitten. Hij krijgt een belverzoek van zijn vriend Levi. Hij accepteert het verzoek en er opent zich een videoschermgesprek.

Levi: Hey, hoe gaat het?

Aaron: Hey, met mij alles goed, en met jou?

Levi: Ook goed. Heb je al wat spullen gevonden om te doneren?

Aaron: Nee, en ik ben niet echt van plan om te doneren.

Levi: Waarom niet? Je weet toch ze hun huis en veel van hun spullen kwijt zijn?

Aaron: Het is niet echt hun huis, toch? We laten ze daar gewoon bijna gratis wonen.

Levi Omdat ze hulp nodig hebben...

Aaron: Ze hebben geen hulp nodig. Ik hoorde mijn ouders laatst over hen praten. De mensen die in die appartementen wonen zijn economische immigranten.

Ze zijn hier voor goedkope huisvesting en een groter salaris, zonder zelf iets bij te dragen. Het is bijna stelen. En nu moet ik ze ook nog mijn spullen geven? Ik vind van niet. Waarom gaan ze niet gewoon terug naar waar ze vandaan komen?

Levi: Wow, denk je niet dat dat een beetje hard is? Als mensen in nood zijn, is het onze plicht als Joden om rechtvaardig te zijn en hen te helpen.

Aaron: Niet per se. En ik hoef niet persoonlijk met ze te praten om ze te kennen. Je kunt zien hoe ze op straat zijn. Ze zijn anders en gemeen. Er is een verhaal in de Thora dat hier letterlijk over gaat. En in dat geval vernietigde Hashem de slechte mensen. Het is het verhaal van Sodom en Gomorra.

Levi: Dat verhaal ken ik! Uit het boek Genesis, toch? Maar is het niet -

Plotseling verschijnt er een mysterieus bericht op het scherm. Er staat: SODOM EN GOMORRA: EEN VERHAAL. Er is een accepteer en weiger optie. Aaron en Levi zijn allebei verbaasd.

Levi: Wat is dit?

Aaron: Geen idee... Er staat dat het een uitnodiging is voor het verhaal van Sodom en Gomorra... We hadden het hier net over! Best eng...

Levi: Computers zijn nogal geavanceerd. Denk je dat we het moeten accepteren?

Aaron: Tuurlijk, waarom niet?

Aaron en Levi klikken allebei op 'accepteren'. Het scherm explodeert in een caleidoscoop. Een voice-over verwelkomt hen in het verhaal. Beiden zijn nogal verbaasd.

Voice-over: Beste virtuele reizigers! Welkom bij de Tenach: internet editie! U heeft gekozen voor het verhaal van Sodom en Gomorra. Riemen vast.

3 EXT SODOM AVOND

Het scherm verandert abrupt in een virtuele realiteit. De scène opent zich op de stad Sodom. We zien een ouder uitziende man bij de stadspoort zitten.

Voice-over: Hashem kreeg te horen dat de inwoners van Sodom en Gomorra slechte dingen deden. Om te zien of dit waar was, stuurde Hij twee engelen. "Zij kwamen 's avonds in Sodom aan. Lot zat op het plein bij de stadspoort. Toen hij de mannen zag, ging hij naar ze toe. Hij maakte een diepe buiging, en hij zei: 'Komt u toch met mij mee, heren. U kunt in mijn huis uw voeten wassen en blijven slapen.'"

Levi: Dat is Lot, Abrahams neef!

4 EXT LOT'S HUIS NACHT

Lot zit samen met zijn vrouw en twee dochters in het huis als een menigte boze mannen op hun deur komt kloppen.

Aaron: Ik denk dat dat de mensen van Sodom zijn...

Voice-over: De mensen van Sodom schreeuwden: "Waar zijn die mannen die bij je logeren? Stuur ze naar buiten. Lot was zo bang dat ze zijn bezoekers iets zouden aandoen, dat hij zelfs zijn twee dochters aanbood in de plaats. "Die zal ik bij jullie brengen. Doe met hen wat je wilt, maar doe deze mannen niets. Zij zijn mijn gasten. Ik moet hen beschermen." Maar de menigte trok zich er niets van aan. "Ga opzij! Jij bent maar een vreemde in onze stad. Dus jij hebt niets over ons te zeggen. Wacht maar, jij zult er ook van lusten!"

Levi: Ik wist niet dat dit verhaal zo gewelddadig was...

Voice-over: 'Maar de gasten van Lot trokken hem naar binnen en deden de deur op slot. Ze zorgden ervoor dat de mannen buiten opeens blind werden. Ze konden niet eens meer de deur van het huis vinden.'

De twee engelen zeiden tegen Lot: "Ga met je hele familie weg uit de stad. De Heer heeft veel verschrikkelijke dingen gehoord over deze stad. Daarom heeft hij ons gestuurd om de stad te verwoesten." Lot besloot te vluchten naar een klein, nabijgelegen dorp.

5 EXTRA SODOM DAG

We zien Lot en zijn familie snel de stad verlaten.

Voice-over: Lot kwam in Soar aan toen de zon opging. Toen liet de Heer vuur uit de hemel neerkomen op Sodom en Gomorra.

Tijdens deze vertelling begint het vuur te regenen, totdat de hele stad in vlammen is opgegaan. Na een explosie kijken Aaron en Levi naar een zwart scherm.

Aaron: Dus, het verhaal eindigt gewoon zo? Dat is verwarrend.

Voice-over: Mag ik je een vraag stellen?

Aaron: Oh... Um, ja, zeker?

Voice-over: Wat was precies de zonde van Sodom en Gomorra?

Aaron: Ik weet het niet... Onvriendelijkheid? Geweld?

Voice-over: Dat zijn goede suggesties. Verschillende mensen hebben het verhaal op verschillende manieren begrepen. Sommigen denken dat de zonde van Sodom en Gomorra ongastvrijheid was, of wreedheid om buitenstaanders weg te houden, of mishandeling van de armen, onrechtvaardigheid, egoïsme, ... Klinkt één van deze dingen bekend?

Aaron: Wacht, wat bedoel je? Doe ik die dingen?

De voice-over zwijgt.

Aaron: Ik weet het niet, misschien moet ik dit allemaal nog eens overdenken... Wie bent u, als ik vragen mag?

Voice-over: Oh, ik ben gewoon het verhaal, dat je deze vraag stelt.

Het virtual-reality scherm sluit abrupt. Levi en Aaron gaan terug naar hun videogesprek.

Levi: Dus, uhhh...

Aaron: Je hoeft niets te zeggen. Kunnen we afspreken? Ik heb een idee.

5 INT KLASLOKAAL DAG

Aaron en Levi zitten naast elkaar in de klas. Vooraan in de klas staan een heleboel dozen op elkaar gestapeld.

Leraar: Iedereen bedankt voor het doneren van zoveel spullen! En een speciaal applaus voor Aaron en Levi, die echt hun steentje hebben bijgedragen! Ik weet zeker dat die arme gezinnen dit heel erg zullen waarderen.

Aaron (mompelend in zichzelf; oprecht): Ik hoop dat ze dat doen.

1.6 BIBLIOGRAFIE

Anckaert, Luc, Burggraeve, Roger, van Coillie, Geert. *Abraham en Oddyseus: over belofte, nostalgie en geweld*. Scherpenheuvel-Zichem: Uitgeverij Averbode, 2013.

Carden, Michael. "Genesis/Bereshit." In Guest, Deryn. *The Queer Bible Commentary*. Edited by Robert E Goss and Mona West. London: SCM Press, 2006. 21-60.

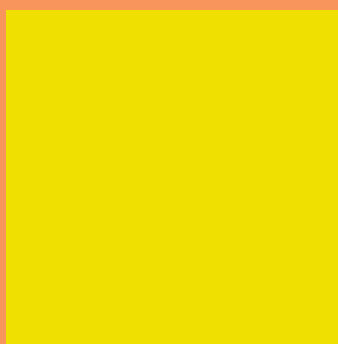
De Nieuwe Bijbelvertaling. Haarlem: Nederlands-Vlaams Bijbelgenootschap, 2019.

Levenson, Jon D. *Inheriting Abraham: The Legacy of the Patriarch in Judaism, Christianity, and Islam*. New Jersey: Princeton University Press, 2012.

Loader, James Alfred. *A tale of two cities: Sodom and Gomorrah in the Old Testament, early Jewish and early Christian traditions*. Leuven: Peeters Publishers, 1990. 28.

2

ONTMOETING MET TEKSTEN: GEWELDDADIGE TEKSTEN

MODULE TWO

ONTMOETING MET TEKSTEN: GEWELDDADIGE TEKSTEN

2.1 'DE OORLOG TEGEN AMALEK' (EX. 17:8-16, DEUT. 25:17-19)

Afbeelding 2.1
De videoclip

Het beeldfragment toont een conflict tussen twee leerlingen: Levi en Lindsay. Levi is een Joodse jongen die met zijn familie pas verhuisd is naar een nieuwe plaats. Hij gaat naar een nieuwe school, maar voelt zich vreemd bekeken, en gaat enkel om met andere Joodse kinderen. Lindsay, een klasgenoot van Levi, ziet hem staan aan de bushalte, en spreekt hem aan. Ze hebben een discussie. Levi noemt Lindsay uit boosheid 'Amalek'. Ter verdediging verwijst hij naar een passage uit de Tenach. Plotselings verschijnt een oude rabbijn genaamd Ezra. Samen met de magische bus Bunim neemt hij de kinderen mee op weg naar het Oude Israël, op zoek naar de mogelijke betekenis van dit Amalekverhaal.

2.2 LEESLUIK: INTRODUCTIE

OPDRACHT. Lees de volgende twee passages. Beantwoord nadien de vragen op de volgende pagina.

EXODUS 17:8-16

[8] In Refidim werd Israël aangevallen door de Amalekieten.

[9] Toen zei Mozes tegen Jozua: 'Kies een aantal mannen uit en trek met hen tegen Amalek ten strijde. Ikzelf zal morgen op de top van de heuvel gaan staan, met in mijn hand de staf van God.'

[10] Jozua deed wat Mozes hem had opgedragen en trok tegen Amalek ten strijde, en Mozes ging naar de top van de heuvel samen met Aäron en Chur.

[11] Zolang Mozes zijn arm opgeheven hield, was Israël de sterkste partij, maar liet hij zijn arm zakken, dan was Amalek de sterkste.

[12] Toen Mozes' armen zwaar werden, legden Aäron en Cur een steen bij hem neer, zodat hij daarop kon gaan zitten. Zelf gingen ze aan weerszijden van hem staan, om zijn armen te ondersteunen. Daardoor konden zijn armen opgeheven blijven totdat de zon onderging.

[13] Zo versloeg Jozua het leger van Amalek tot de laatste man.

[14] De HEER zei tegen Mozes: 'Leg deze overwinning in een oorkonde vast, zodat niemand die ooit zal vergeten, en overtuig Jozua ervan dat ik zal zorgen dat niets op aarde nog aan het volk van Amalek herinnert.'

[15] Toen bouwde Mozes een altaar, en hij noemde het 'De HEER is mijn banier'. Hij zei: 'Omdat Amalek de hand heeft durven opheffen tegen de troon van de HEER, zal de HEER strijd voeren tegen Amalek, in alle komende generaties.'

DEUTERONOMIUM

25:17-19

[17] Vergeet niet wat de Amalekieten u hebben aangedaan tijdens uw tocht uit Egypte.

[18] Toen u uitgehongerd en uitgeput was hebben ze gewetenloos, zonder enig ontzag voor God, de achterhoede overvallen, waar de zwaksten zich bevonden.

[19] Vergeet het niet! En wanneer straks de HEER, uw God, u vrede heeft gegeven in het land dat u als grondgebied van hem krijgt, door u te verlossen van de vijanden die u omringen, zorg er dan voor dat niets op aarde nog aan het volk van Amalek herinnert.

Over welke gebeurtenis verhalen deze twee passages?

Wordt deze gebeurtenis op identiek gelijke wijze verteld, of is er een verschil in informatie tussen de twee passages?

Indien er een verschil in informatie is: waarin verschilt de Exoduspassage van de Deuteronomiepassage?

Wat is de kern van deze passages?

- Herinneren (Amaleks daad)
- Strijden (tegen Amalek)

Wie zal de herinnering aan Amalek bestrijden/uitroeien?

- G-d
- Het volk van Israël

Wie of wat is Amalek volgens jou?

2.2 INTERPRETATIE VAN HET AMALEKVERHAAL

EX. 17:8-16 Deze passage kan je terugvinden **in het midden van het Exodusboek**, het tweede boek van de Thora. Het boek Exodus kunnen we verdelen in twee stukken: Ex. 1-18 en Ex. 19-40. Het eerste deel verhaalt over de tocht uit Egypte. Het tweede deel verhaalt over het Verbond bij de berg Sinai. Amalek valt het het volk van Israël dus aan net voordat ze het Verbond sluiten met G-d op de berg Sinai!

Het verhaal van de tocht uit Egypte is welbekend. Het volk van Israël is jarenlang slaaf geweest van het machtige Egypte, waar het recht van de sterkste heerst. Dan komt G-d, en Hij helpt het Joodse volk ontsnappen, onder meer met de tien plagen. Het volk van Israël krijgt in de woestijn echter honger en dorst, en stelt de beslissing om Egypte te verlaten in vraag. Ze stellen zelfs hun bevrijder, G-d, in vraag: "Is de HEER nu in ons midden of niet?" (Ex. 17:7) Na deze zin komt de aanval van Amalek voor.

De plaatsnaam **Refidim** heeft een unieke betekenis. De plaatsnaam bestaat uit het werkwoord 'rafah' en het zelfstandig naamwoord 'jadim'. 'Rafah' betekent slap/zwak worden. 'Jadim' betekent 'handen'. Refidim wijst dus op: 'het slap/zwak worden van de handen'. Dit betekent dat de moed ons kan ontvallen: de kracht kan uit onze handen wegvloeien.

Op het einde verklaart G-d de oorlog aan Amalek. G-d neemt hier dus zelf de verantwoordelijkheid! Het gaat bovendien niet om een eenmalige strijd, maar het zal plaats vinden van generatie op generatie.

Afbeelding 2.2
De videoclip

DEUT. 25:17-19

Dezepassage kan je terugvinden **in het midden van het Deuteronomiumboek**, het vijfde en laatste boek van de Thora. Het boek Deuteronomium kunnen we verdelen in drie stukken: Deut. 1-11, Deut. 12-26, en Deut. 27-34. Het eerste deel bestaat uit Mozes' openingswoorden aan deze nieuwe generatie. Het tweede deel bestaat uit een verzameling van wetten over hoe het leven te structureren in het Beloofde Land. Het derde deel bestaat uit Mozes' laatste woorden en zijn dood. De Amalek-passage komt dus op het einde van het tweede deel: de verzameling van wetten!

De Deuteronomiumpassage over Amalek geeft ons **nieuwe informatie** over de veldslag:

1. Amalek viel aan terwijl het Joodse volk 'onderweg' was. Daarmee bedoelt de Thora **de bevrijdingsweg**, die leidt van Egypte naar het Beloofde Land. Het volk van Israël had nog geen thuis, leefde in onzekere tijden, en was dus erg kwetsbaar en verzwakt.

2. Amalek viel aan 'in de achterhoede': **de achterban van het volk**, die bestond uit de meest kwetsbaren en zwakken. De aanval van Amalek was dus dubbel zo laf!

3. Er staat: 'en hij **vreesde God niet**'. Vertalingen verwijzen hier vaak naar Amalek. De zin betekent dan: Amalek vreesde God niet. Maar zo simpel is het niet! Het Hebreeuws laat immers de optie open dat ook Israël G-d niet vreesde. Het zinnetje staat wat afgezonderd, en grammaticaal is het mogelijk.

4. We lezen dat ook Israël een **verantwoordelijkheid** draagt. Het gaat om een gebod of **mitswa**: een verplichting gegeven door God. Het is aan Israël om de herinnering aan Amalek uit te wissen. Tegelijk mag de vreselijke daad van Amalek, de lafhartige aanval, ook niet vergeten worden.

Samenvatting

1. Ex. 17:8-16 leert ons:

- G-d wist de herinnering aan Amalek uit
- G-d voert oorlog tegen Amalek van generatie op generatie

2. Deut. 25:17-19 leert ons:

- Nadruk dat het Joodse volk 'onderweg' was: de bevrijdingsweg
- Amalek viel Israël aan op hun zwakste punt

- Israël moet de herinnering aan Amalek uitwissen
- Het gaat om een mitswa: een gebod

OPDRACHT. Beantwoord op basis van de hierboven geven uitleg de volgende vragen.

Waar vinden de passages in hun boek plaats?

- Steeds in het middelste deel
- Steeds in het begin
- Steeds helemaal op het einde

Wie moet de herinnering aan Amalek uitroeien?

- Het volk van Israël
- G-d

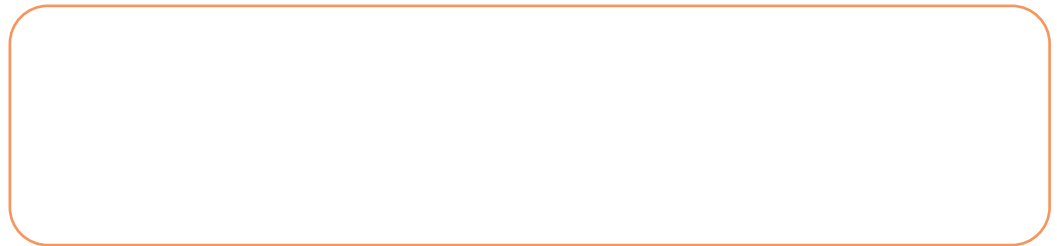
Wie vreesde G-d niet?

Leg in je eigen woorden de betekenis van de plaatsnaam 'Refidim' uit.

In de Deuteronomiumpassage staat: 'en hij vreesde G-d niet'. Deze zin kan grammaticaal ook Israël aanduiden. Waarom zou Israël G-d niet vrezen? Wat zou dit kunnen betekenen?

De aanval van Amalek was een oorlogsaanval. Is de Amalek-mitswa een kwestie van zelfverdediging (om te overleven), of van wraak?

Lees deze zin opnieuw: "De HEER zal strijd voeren tegen Amalek, in alle komende generaties!" (Ex. 17:16) Betekent 'in alle komende generatie' volgens jou dat de strijd voor eeuwig is, of denk je dat het gaat om een 'aantal generaties'?

Denk je dat het gebod om de herinnering aan Amalek nog steeds van toepassing is?

2.3 WOORDENLIJST

Amalek

De term 'Amalek' kan in het Hebreeuws zowel een persoon, Amalek, als een volk, de Amalekieten, aanduiden. Deze module hanteert de beide betekenissen.

Genocide

De term 'genocide' betekent 'volkerenmoord'. Een genocide is de bewuste, opzettelijke uitroeiing van een bevolkingsgroep. Het internationale recht beschouwt deze daad als een misdaad.

Kanaän

Kanaän is volgens de Bijbel het land dat beloofd wordt aan het Jodenvolk. Dit gebied ligt tussen de Middellandse Zee in het Westen en de Jordaanrivier in het Oosten. In dit gebied liggen nu Libanon, Israël, een stuk van Syrië en van Jordanië.

Foto: © Annie Spratt | Unsplash

2.4 TRANSCRIPT VAN DE VIDEO

1 INT KEUKEN DAG

We zien een vader aan de keukentafel zitten. Het is ochtend. Zijn zoon komt binnen met zijn schooltas en loopt recht op de deur af.

Vader: Goedemorgen! Ben je al weg?

Levi: Ja. Ik heb geen tijd om te ontbijten, sorry.

Vader: Wacht, ik wilde je wat vragen over je nieuwe school. Hoe gaat het? Het is nu een week geleden... Heb je ondertussen al vrienden gemaakt in de klas?

Levi: Niet echt. Maar er zijn wel wat andere Joodse kinderen op school.

Vader (verward): Ga je dan niet met je klasgenoten om?

Levi: Waarom zou ik? Ze staren altijd naar mij, alsof ik uit de ruimte kom... Sorry, ik moet nu echt gaan.

We zien Levi snel het huis verlaten.

2 EXTRA BUSHALTE DAG

Levi komt vroeg aan bij de bushalte. Er is nog een andere leerling, Lindsay. Zij ziet hem.

Lindsay: Hoi! Ik ben Lindsay. We zitten samen in de klas, toch? Is jouw naam niet Levi?

Levi: Nu wil je wel met me praten?

Lindsay: Wat bedoel je?

Levi: Ik ben hier al een week. Niemand praat met me. Als je denkt dat ik hier niet hoor, zeg het dan gewoon.

Lindsay: Kijk, jij bent degene die zich afzondert. We zien jullie Joodse kinderen de hele tijd samen groeperen, wat verwacht je dan van ons?

Levi: Ach vergeet het. Jullie zijn net Amalek.

Lindsay (verward): Wie?

Levi: 'zucht' Natuurlijk zegt dit jou niks... Heb je de

Thora zelfs ooit opengeslagen?

Lindsay: euh... wie wel? Waar heb je het zelfs over?

Levi: Amalek viel het volk van Israël aan net toen ze uit Egypte verhuisden en kwetsbaar waren, net als mijn familie... Wij zijn ook net hierheen verhuisd. Maar je zou het niet begrijpen en waarom zou je,... je wilt ons hier niet eens hebben.

Lindsay: Oh kom op.. Mij vergelijken met die Amak...

Ezra: Je bedoelt 'Amalek'.

Lindsay: Ja, precies. Huh -

De kinderen draaien zich verbaasd om. Ze zien een oude, vreemd uitziende man, zijn hoofd krabbend

Ezra: Shalom Aleichem!

Levi: Aleichem Shalom... Het spijt me... Wie bent u?

Ezra: Mijn naam is... Wacht even, ik heb een slecht geheugen... Uhm... Oh, ja, het is rabbijn Ezra! Ik ben gekomen om jullie te helpen! Vertel, wat is dit allemaal over Amalek?

Lindsay: Hij noemt iedereen die niet Joods is zo! Compleet belachelijk!

Ezra: Aha! Nou, laten we de passage terugroepen ... Wacht, ik heb een slecht geheugen ... Oh! Waarom nemen we niet de bus daarnaartoe! Ik zei toch dat ik kwam helpen! Of ik denk dat ik dat zei...

De kinderen kijken verward.

Lindsay: Uhm... Hoe gaat een busrit ons helpen?

Ezra (lachend): aahhh! Het brengt ons naar waar we moeten zijn! Kom op!

De kinderen kijken verward. Ezra tikt met zijn wandelstok op de grond. Plotseling komt er in een paarse stofwolk een bus aan bij de bushalte.

Ezra: Ik kon geen goede naam voor deze bus bedenken, dus heb ik hem Bunim genoemd! Hij kan ons overal brengen, dus laten we naar het oude Israël gaan!

Levi: Wacht... Bedoel je terug in de tijd? Met een bus?

Ezra: Dat is precies wat ik bedoel! Laten we gaan!

Ezra tikt weer met zijn stok, en opeens zitten ze allemaal in de bus. De bus begint te rijden. We zien de bus verdwijnen in een paarse mist.

3 EXT ANCIENT ISRAEL DAY

De bus stopt in het oude Israël. Lindsay, Levi, en Rabbi Ezra stappen uit.

Levi: Waar zijn we?

Ezra (trots): Nou, jongelui, welkom in het oude Israël, net als in de Bijbel! Dit zijn de vlakten van Moab. Jullie wilden toch opzoeken wat Mozes precies zei? Bunim bracht ons erheen! Het is net een live concert!

Levi en Lindsay zijn verbaasd.

Levi: Dus, we hebben door de tijd gereisd?

Ezra: Je snapt het!

We zien een lange rij mensen die er vermoeid uitzien, allemaal op weg naar een verzamelplaats.

Ezra: Snel, snel. Ik wil de toespraak niet missen.

Het gezelschap loopt naar voren. Ze mengen zich onder de rest van de mensen. Niemand lijkt hen op te merken. Dan zien we Mozes voor een berg staan. Hij spreekt hartstochtelijk met opgeheven armen. Een van zijn armen houdt een wandelstok vast. Hij heeft lang wit haar en een lange witte baard.

Ezra: Ik wou dat ik die stok had... Oh, luister! Mozes gaat het zo over Amalek hebben!

Mozes: "Vergeet niet wat de Amalekieten u hebben aangedaan tijdens uw tocht uit Egypte.

Toen u uitgehongerd en uitgeput was hebben ze gewetenloos, zonder enig ontzag voor God, de achterhoede overvallen, waar de zwaksten zich bevonden."

Levi: Zie je wel!

Lindsay kijkt teleurgesteld.

Ezra: Hmm. Je bent nogal overhaast. Waarom ben je er zo zeker van dat Amalek een persoon of groep is?

Levi: Omdat Mozes dat net heeft gezegd?

Ezra: Zei hij dat? Wist je dat de Thora altijd een diepere betekenis heeft? We kunnen de geschriften op verschillende manieren begrijpen.

Lindsay: Hoe dan?

Ezra: Amalek verscheen vlak nadat het volk klaagde over het gebrek aan water, en twijfelde aan hun besluit om Egypte te verlaten en God te volgen. Omwille van deze reden denken sommige rabbijnen dat Amalek onze innerlijke twijfel symboliseert. 'Het vernietigen van de herinnering aan Amalek' betekent volgens hen het vernietigen van onze twijfel aan God en onszelf!

Levi: Dus, Amalek is als een spiegel voor de slechte delen in ons?

Ezra: Dat denken ze! Maar dit 'slechte deel' kan veel verschillende dingen zijn, zoals 'het niet beschermen van de kwetsbaren', 'onverschilligheid', ... Amalek kan symbool staan voor al deze dingen!

Levi: Maar kan het niet ook een persoon zijn?

Ezra: Misschien. Denk je aan zelfverdediging? Sommige rabbijnen denken dat Amalek als volk enkel in het oude Israël bestond. Andere rabbijnen denken dan weer dat Amalek pas in de toekomst zal verschijnen.

Levi: Dit alles over een paar zinnen...

Ezra: Kijk om je heen. Er zijn evenveel manieren om de Thora te begrijpen, als er mensen zijn die hier naar Mozes staan te luisteren.

Ezra: Oké, ik denk dat het tijd voor ons is om te vertrekken. Jullie moeten naar school!

Levi: Hoe geraken we terug?

Ezra: Geen idee. Misschien heeft Bunim een idee!

Ezra, Levi en Lindsay lopen naar de bus en stappen in. De bus rijdt naar de bushalte.

4 EXT HEDEN BUSHALTE DAG

Levi en Lindsay stappen uit.

Levi: Dank u, rabbijn Ezr -.

Levi en Lindsay draaien zich om en zien dat ze alleen zijn. De bus en Ezra zijn verdwenen.

Lindsay: Dat was vreemd...

Levi: Ja, inderdaad... Kijk, het spijt me. Jou Amalek noemen was raar, ... maar het verandert niets aan het feit dat je ons als aliens behandelt.

Lindsay: Ik begrijp het. Het moet moeilijk zijn om je zo onwelkom te voelen... We hadden veel eerder moeten beginnen met praten.

2.5 BIBLIOGRAFIE

Ausloos, Hans. *Geweld, God, Bijbel*. Averbode: Uitgeverij Averbode, 2019.

Harris, J. Michael. "DCT/SMU and the Commandment to Wipe out Amalek." In *Divine Command Ethics: Jewish and Christian perspective*, 134-150. London: Taylor & Francis Group, 2004. Taylor & Francis e-Library. <https://www.routledge.com/Divine-Command-Ethics-Jewish-and-Christian-Perspectives/Harris/p/book/9781138869769>

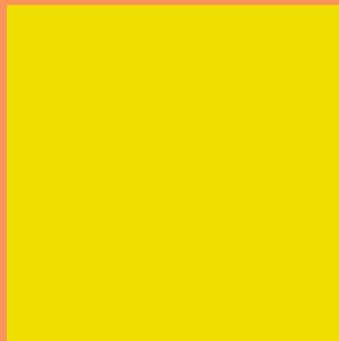
De Nieuwe Bijbelvertaling. Haarlem: Nederlands-Vlaams Bijbelgenootschap, 2019.

Rooze, Egbert. *Amalek: over geweld in het Oude Testament*. Kampen: Kok, 1997.

Sagi, Avi. "The Punishment of Amalek in Jewish Tradition: Coping with the Moral Problem." *The Harvard Theological Review* 87, no. 3 (1994): 323-46. Accessed April 1, 2020. www.jstor.org/stable/1509808.

3

ONTMOETING MET DE
LEEFOMGEVING: SOCIALE EN
ECOLOGISCHE VRAAGSTUKKEN

MODULE DRIE

ONTMOETING MET DE LEEFOMGEVING: SOCIALE EN ECOLOGISCHE VRAAGSTUKKEN

3.1 A STORY: EEN VERHAAL

Afbeelding 3.1
De videoclip

Het beeldfragment toont een conflictsituatie op school. Ariella is een joods meisje dat op het avondnieuws leert over bosbranden in Australië. Om haar honger naar meer informatie te stillen, sluipt ze 's nacht naar een computer. Haar nachtelijk opzoekwerk brengt een opeenstapeling van ecologische crisissen aan het licht, terwijl een mysterieus bal taschit-verbod weerkaatst in haar ogen.

Op school komt ze verschrikkelijk nieuws te horen: de gemeenteraad en de schoolse raad van bestuur hebben besloten een stuk nabijgelegen bos om te kappen. Er is al jarenlang een tekort aan parkeerplaatsen. Ariella besluit dat plan aan te vechten, en richt een protestbeweging op. Die beweging zaait echter al snel verdeeldheid. Wat vertrok vanuit nobele intenties, dreigt uit te monden in een conflict. Wat is de rol van het mysterieuze bal taschit-verbod in dit alles? En wat zou dit verbod kunnen betekenen?

3.2 POLARISATIE EN KLIMAATPROTESTEN

Mensen hebben over veel onderwerpen een verschillende mening. Een meningsverschil is eigen aan communicatie en is op zich niet problematisch. Het wordt pas moeilijk wanneer deze verschillende meningen en visies leiden tot conflict of geweld.

Wanneer groepen tegenover elkaar staan en de tegenstellingen tussen deze groepen steeds groter worden, spreken we van **polarisatie**. De twee groepen staan als 'tegengestelde polen' tegenover elkaar. We kunnen in dat geval ook spreken van een **wij-zij-denken**. Groepen van mensen staan lijnrecht tegenover elkaar. Natuurlijk hoeft polarisatie niet altijd negatief te zijn. Verschillende, zelfs botsende meningen dagen het denken uit en houden een samenleving levend en dynamisch. Het wordt wel problematisch wanneer enkel de radicale standpunten worden gehoord en elke gematigde stem in het debat verdwijnt.

Ook het klimaatdebat kan leiden tot polarisatie. Veel wetenschappers zijn het erover eens dat het klimaat sterk verandert. Die veranderingen, waaronder de opwarming van de aarde, kunnen leiden tot een wereld uit balans, met ernstige gevolgen voor mens en dier. Ondertussen trekken steeds meer wetenschappers aan de alarmbel. Ook in de maatschappij roept men steeds luider om aanpassingen die het klimaat beter beschermen. Toch is niet iedereen overtuigd van de negatieve gevolgen van klimaatverandering, of is niet iedereen bereid de gewenste veranderingen door te voeren. Zo ontstaan er rond een thema dus al vlug twee kampen, twee polen. De toenemende frustraties leiden tot een sterk **wij-zij-denken**. De klimaatprotesten kunnen we zien als een uiting van die frustraties.

Vanuit het thema polarisatie kunnen we dus nadenken over het klimaatdebat en de klimaatprotesten. Wanneer gaat het protest te ver? Leiden protesten tot meer polarisatie? Is protesteren altijd de juiste manier om tot oplossingen te komen? In wat volgt word je uitgenodigd om over die vragen te reflecteren.

OPDRACHT. Bekijk het videofragment. Het verhaal toont ons hoe Ariella, gefrustreerd met de beslissing van haar school om een stuk bos te kappen, een protestgroep op poten zet. Beantwoord de volgende (deel)vragen.

1. Wat is je mening over het verhaal?

1.1. Had Ariella gelijk door te protesteren?

1.2. Is protesteren een goed manier om aandacht te vragen voor een probleem? Zou je mee protesteren?

1.3. Welke acties onderneemt Ariella, of is ze van plan te ondernemen?

1.4. Hoe reageert Ariella's omgeving op haar acties?

2. Ariella zoekt 's nachts op haar computer naar 'ecologische rampen'. Zoek de term 'ecologische ramp' op. Leg in je eigen woorden de betekenis uit. Welke voorbeelden van ecologische rampen zijn terug te vinden in het verhaal (op Ariella's computerscherm)?

3.1 Polariseert Ariella? Doet ze mee aan een 'wij vs. zij-denken'?

3.2 Hoe toont die polarisatie zich? Zijn er concrete (en geplande) acties die op polarisatie kunnen wijzen?

3.3 De schooldirecteur nodigt Ariella en Levi uit voor een gesprek. Werkt dit gesprek depolariserend? Hoe kan een dialoog depolariseren?

3.4. Op welke manieren kunnen we nog depolariseren?

3.5. Is het mogelijk actie te voeren zonder te polariseren? Hoe zou zo een niet-polariserend protest eruit kunnen zien?

Afbeelding 3.2
De videoclip

3.3 BAL TASCHIT

Terwijl Ariella op het internet ecologische rampen opzoekt, zien we in haar ogen twee woorden weerspiegeld: bal taschit. De woorden *bal taschit* refereren naar een verbod uit het boek Deuteronomium. We spreken van een verbod in het geval van een 'negatieve mitswa': een mitswa of gebod dat bepaald gedrag verbiedt.

Bal taschit betekent 'niet vernietigen'. De Bijbels Hebreeuwse wortel sh.h.t. [vernietig], *schachat*, is synoniem aan het woord *kilkul*, dat bederven of corrumperen betekent. Modern Hebreeuws vertaalt sh.h.t. naar: bederven, kwetsen, verspillen; vernietigen; zondigen; corrupt handelen; vermoorden.

We moeten vernietigen dus in brede zin begrijpen, en het is sterk verwant aan de notie van 'verspilling'!

OPDRACHT. Lees de volgende passage. Beantwoord daarna de vragen.

BAL TASCHIT - DEUT. 20:19-20

[19] Als u een stad langdurig moet belegeren, mag u haar boomgaarden niet vernietigen. Laat de bijl rusten en laat de bomen staan, want u moet er zelf van eten, en bovendien: is een boom soms een mens, dat u tegen hem moet strijden?

[20] Alleen de bomen waarvan u weet dat ze geen vruchten geven, mag u vernietigen of omhakken om ze te gebruiken voor de belegering van de stad waarmee u in oorlog bent

Markeer in deze passage de zin die het bal tashit-verbod bevat.

Noteer wat je niet begrijpt van deze passage. Welke zin, uitdrukking, term is onduidelijk?

Waar gaat de passage over? Probeer de essentie zo beknopt mogelijk neer te schrijven.

Afbeelding 3.3
Bron: © Gustavo Cruz /
Pexels

3.4 HOE INTERPRETEREN? KAL V'HOMER!

De betekenis van de Tenach ligt niet altijd voor de hand. De Tenach is dan ook ontstaan in een wereld die erg verschilt van de huidige. Dat bemoeilijkt het begrijpen en interpreteren. Toch is de Tenach rijk aan betekenis. Rabbijnen hebben verschillende interpretatietechnieken ontwikkeld om tot die betekenissen te komen.

Een van die interpretatietechnieken is *kal v'homer*. Dat betekent letterlijk: 'van moeilijk naar makkelijk'. Geboden en verboden vinden we in de Tenach vaak terug in erg specifieke situaties. *Kal v'homer* toont ons hoe we uit een minder waarschijnlijke situatie iets kunnen leren voor een meer waarschijnlijke situatie. Of in andere woorden: wat zegt een specifiek geval ons over hoe ons te gedragen in het algemeen?

Het verbod bal taschit verbiedt om, ten tijde van oorlog, boomgaarden (fruitbomen) neer te kappen om hout te verzamelen voor een belegering. We merken op dat het beeld van de 'fruitbomen' niet toevallig gekozen is. Ze zijn vooral belangrijk als symbool voor de natuurlijke omgeving, het systeem dat (menselijk) leven onderhoudt. Rabbijnen zijn dan ook het verbod in bredere zin gaan toepassen, waardoor het toepassing kreeg op allerlei nuttige materialen, objecten, en bronnen voor de mens, en zelfs op het menselijk lichaam. Die beweging, van een uitzonderlijke, specifieke situatie naar een algemene situatie, is *kal v'homer*.

Afbeelding 3.4
Bron: © Delphotostock /
Adobe Stock

OPDRACHT. Beantwoord de vragen.

Wat betekent bal taschit? Kan je het linken aan andere woorden?

Leg het kal v'homer principe in je eigen woorden uit.

Is bal taschit een positief of negatief gebod?

Lees de volgende passage. Hoe past de Babylonische Talmoed het kal v'homer principe toe?

**BABYLONISCHE
TALMOED - KIDDUSHIN
32A**

Een ieder die vaten breekt of kledingstukken verscheurt, een gebouw vernietigt, een fontein dicht, of eten bederft is schuldig aan het overtreden van het bal taschit-verbod.

Pas het kal v'homer principe toe op het eigen leven. Wat zijn de makkelijke manieren waarop we vervuilen of vernietigen, waar we iets aan kunnen doen?

3.5 PROFIJT OF DUURZAAMHEID?

Passages uit de Tenach kunnen we op veel verschillende manieren interpreteren. Dat is ook het geval met het bal taschit-principe. Zover zagen we hoe het principe door rabbijnen vooral werd toegepast op de notie van 'profijt'. Profijt is een andere term voor nut of voordeel. De vraag is: wat levert het meeste voordeel op, het meeste profijt? Het draait in dat geval om een soort berekening. We moeten beschermen wat het meeste oplevert.

Niet alle rabbijnen zijn het met deze interpretatie eens. Tegenwoordig proberen steeds meer joodse denkers het bal taschit-principe te verenigen met het concept duurzaamheid.

Duurzaamheid is de eigenschap van biologische systemen om voor lange tijd productief, gezond en divers blijven.

Dit betekent dat we de natuur moeten respecteren omwille van haar duurzaam karakter, als Creatie van G-d. We mogen, volgens dit perspectief, niet zomaar met de natuur doen wat we willen. Het respect voor de natuur is belangrijker dan enkel maar kijken naar het profijt.

Afbeelding 3.5
Bron: © Andrey Kuzmin
Adobe Stock

OPDRACHT. Lees het onderstaande artikeltje van rabbijn David Seidenberg. Los daarna de vragen op.

“Wat door de vorige rabbijnse interpretatie van bal taschit over het hoofd is gezien, is dat de regel die in de Thora is gegeven zowel letterlijk als fundamenteel over duurzaamheid gaat – over wat je ondersteunt [*sustainability – about what sustains you*].

[...]

Indien we echter de geest van de Thora incorporeren, geraken we ver voorbij zulke utilitaristische metingen. De Thora beschermt niet enkel de bomen wanneer het zegt, “is een boom soms een mens, dat u tegen hem moet strijden?” Het schrijft een soort subjectiviteit aan hen toe.

Meer dan dit is de diepste Thora richtlijn dat we elk leven moeten respecteren. Die geest wordt op veel manieren uitgedrukt – waaronder niet enkel in bal taschit, maar ook het begraven van het bloed/de ziel van een wild, geslacht dier, nooit bloed consumeren, dat de levenskracht representeert, nooit melk combineren, de bron van het leven, met vlees. Het leven – al het leven, is het doel van de Creatie.”

- rabbijn David Seidenberg, eigen vertaling en cursivering

Duidt de termen, uitdrukkingen, zinnen aan die onduidelijk zijn. Zoek de betekenis van onduidelijke woorden zelf op, of stel ze als vraag aan de leerkracht of begeleider.

Wat is de kritiek van rabbijn David Seidenberg op de vorige bal taschit-interpretatie?

Rabbijn David Seidenberg stelt dat de diepste richtlijn van de Thora is “dat we elk leven moeten respecteren.” Wat versta jij onder ‘het leven respecteren’?

Op welke manier probeer jij respectvol om te gaan met de natuur, met het leven?

3.6 WOORDENLIJST

Consumptie

Consumptie is een ander woord voor verbruik, dat wijst op het gebruik van goederen en diensten.

Ecosysteem

Een ecosysteem is een ander woord voor een leefgemeenschap, waarin een verzameling soorten of organismen binnen een bepaald gebied in verhouding tot elkaar staan. Een ecosysteem is een onderdeel van het algemene natuurlijke milieu. Bekende voorbeelden van ecosystemen zijn bossen, meren, rivieren, enzovoort.

Subjectiviteit

Subjectiviteit is een abstracte term. Een mogelijk synoniem is 'persoonlijkheid'. 'Subjectief' betekent dan ook wel een persoonlijke mening, zienswijze, of smaak. Rabbijn David Seidenberg, zoals in deze module besproken, gebruikt de term om aan te duiden hoe bomen, net als mensen, een element zijn van de Creatie.

3.7 TRANSCRIPT VAN DE VIDEO

1 INT HUISKAMER NACHT

We zien een gezin in de huiskamer zitten. Ze kijken televisie. Er is een nieuwsreportage over de bosbranden in Australië. We zoomen in op het gezicht van het meisje dat geïntrigeerd kijkt.

Vader: Oei! Is het al zo laat? Tijd om naar bed te gaan, Ariella.

Ariella (verontwaardigd): Nee! Het werd net interessant!

Moeder: Je bleef al later op dan gewoonlijk. Morgen heb je school!

Vader (aansporend): Kom op, luister naar je moeder!

2 INT KAMER NACHT

Ariella gaat naar haar kamer. Ze ligt op bed, met haar ogen wijd open, naar het plafond te staren. Na een tijdje staat ze op en loopt naar de deur. Ze opent de deur voorzichtig en komt de hal binnen. Het is donker; iedereen is naar bed. Sluipend loopt ze door de hal. Ze gaat een andere deur binnen.

3 INT COMPUTERLOKAAL NACHT

Ariella neemt plaats achter een computer. Ze begint dingen op te zoeken als 'klimaatverandering' en 'opwarming van het klimaat.' De camera zoomt in op haar ogen terwijl we er steeds grotere beelden in gespiegeld zien, die allemaal milieurampen en klimaatstoringen uitbeelden. Door de beelden heen duiken de woorden 'bal taschit' op.

Leraar: Wakker worden!

De achtergrondscène verandert in die van een klaslokaal. Ariella, die lag in te dommelen, springt plotseling overeind. De klas lacht. Eén jongen, Levi, kijkt bezorgd.

Ariella: Het spijt me! Ik sliep niet!

Leraar: Ik begrijp dat de lessen saai kunnen zijn, maar probeer in ieder geval wakker te blijven.

Ariella: Zal ik doen! Sorry!

De schoolbel gaat.

Leraar: Goed, tijd voor een pauze!

4 EXTRA SPEELTUIN DAG

De kinderen lopen de klas uit, naar de speelplaats.

Levi: Waarom ben je zo moe?

Ariella: Ik ben de hele nacht op geweest. Er was een nieuwsbericht over die branden in Australië en...

Het gesprek wordt gedempt terwijl we een ander gesprek afluisteren.

Lindsay: Dat is jammer, moeten ze de bomen echt omhakken?

Ariella hoort het gesprek.

Ariella: Huh? Sorry, waar hebben jullie het over?

Lindsay: Ze zijn van plan om een deel van het bos naast school te kappen.

Ariella: Waarom? Hoe weet je dat?

Lindsay: Er is een probleem met het gebrek aan parkeerruimte. Mijn vader zit in het schoolbestuur. Ze werken samen met de gemeenteraad om een oplossing te vinden.

Ariella: En besluiten zomaar de bossen om te kappen?

Michael: Ik denk het wel...

Ariella: Dat kunnen we niet laten gebeuren. Ik heb een idee.

5 EXT SCHOOL ENTREE DAG

Levi komt aan op school. Een groep leerlingen zijn verzameld voor de schoolpoort, allemaal met borden omhoog. Levi herkent Ariella, die voor de groep staat en een petitie vasthoudt. Iedereen in de groep draagt groene badges.

Levi: Wat is hier aan de hand?

Ariella: We zijn aan het protesteren! Na het horen van de plannen van de school heb ik besloten om het heft in eigen handen te nemen. Ik heb een petitie gemaakt! En kijk, er hebben zich al tien mensen aangemeld!

Levi: Oh. Wat ga je hier nu mee doen?

Ariella: Naar de directeur sturen natuurlijk. En we hebben al een plan B gemaakt voor het geval hij niet wil luisteren.

Levi: Zoals wat?

Ariella: Hij zal de boodschap zeker krijgen als het op de schoolmuren geschilderd wordt... We hebben ook nog andere dingen gepland, maar dat kan ik je pas vertellen als je je hebt aangemeld en je groene badge hebt gekregen. Je wilt toch geen rode, of wel? Alsjeblieft.

Ariella houdt de petitie voor Levi.

Levi (aanzelend): Uhm... Ik weet het niet...

Ariella: Wat is er mis? Als Jood hoor je toch te weten hoe belangrijk dit is!

Levi: Waarom dat?

Ariella: De Tenach verbiedt duidelijk de vernietiging en verspilling van de natuur. Er is letterlijk een verbod genaamd bal taschit. Weet je eigenlijk wel wat dat betekent?

Directeur: Ik wel!

Ariella en Levi draaien zich verbaasd om. Ze zien een man in een pak die hun de maat neemt.

Directeur: Shalom!

Ariella en Levi: Shalom!

Ariella: Mijn excuses, ik had u niet gezien.

Directeur: Ik heb een idee: waarom komen jullie niet mee naar mijn kantoor? Laten we praten over deze kleine revolutie van jullie. Oké, iedereen! Tijd om naar jullie klaslokalen te gaan!

6 INT DIRECTEUR KANTOOR DAG

De directeur komt het schoolgebouw binnen, gevolgd door Levi en Ariella.

Directeur: Ga zitten. Jullie twee hadden nogal een interessante discussie. Willen jullie me vertellen wat er aan de hand is?

Ariella: We hoorden over de plannen van de school om de bomen te kappen. Als Joden kunnen we dat niet laten gebeuren. Het is verboden.

Directeur: Juist. Ik hoorde het beroemde 'bal taschit'-verbod. Wat kan je me daarover vertellen?

Ariella: Het is een bevel uit het boek Genesis dat betekent: 'Gij zult niet vernietigen'. Het is een negatief gebod omdat het je verbiedt iets te doen. In dit geval verbiedt het de school om het bos achteloos te vernielen.

Directeur: Ik begrijp het. Dan zal dit je misschien geruststellen: het schoolbestuur en de gemeenteraad zijn overeengekomen om een nieuwe bushalte te maken. Er zullen geen bomen worden gekapt.

Ariella: Oh, oké, dat is goed nieuws -

Directeur: Maar dat is niet het belangrijkste waar ik het over wil hebben. Waarom droegen sommige leerlingen groene badges, en anderen rode?

Ariella: Zodat we weten wie er aan onze kant staat...

Directeur: Waarom moest je kanten maken?

Ariella: Omdat het 'bal taschit'-verbod absoluut is! Het is vrij eenvoudig! Ik heb er veel over gelezen.

Directeur: Heb je ook de Thora-passage gelezen waarin het gebod verschijnt?

Ariella antwoordt niet. Dat heeft ze nooit gedaan.

De directeur opent een van de schuiven van zijn bureau en pakt er de Thora uit.

Directeur: Nu... Laat me eens kijken... "Als u een stad langdurig moet belegeren, mag u haar boomgaarden niet vernietigen. Laat de bijl rusten en laat de bomen staan, want u moet er zelf van eten, en bovendien: is een boom soms een mens dat u tegen hem moet strijden?"

Levi: Dus we mogen in tijden van oorlog geen bomen omhakken zolang ze nog nuttig zijn!

Ariella: Maar ze pasten het gebod ook op andere zaken toe...

Directeur: De Tenach kan veel dingen betekenen, en we kunnen discussiëren over deze verschillende betekenissen. Discussie en interpretatie zijn de manieren waarop we leren! Door protesteren kunnen we bepaalde zorgen uiten, en belangrijke vragen luid en duidelijk stellen, maar laten we ons nog niet tegen elkaar keren.

Ariella: Oké... Ik zal met de anderen praten. Het spijt me. De bomen zijn dus veilig?

Directeur Dat zijn ze zeker. Zo niet, dan plant ik ze in mijn eigen kantoor!

Iedereen lacht. Levi en Ariella zijn zichtbaar opgelucht.

3.8 BIBLIOGRAFIE

Brandsma, Bart. *Polarisatie: Inzicht in de dynamiek van Wij-Zij Denken*. BB in Media, 2016.

Bernstein, Ellen, & Fink, Dan. "Blessings and Praise" and "Bal Tashchit". In *This Sacred Earth: Religion, Nature, Environment*. Second Edition. Edited by Roger S. Gottlieb, 457-476. Taylor & Francis e-Library, 2006.

De Nieuwe Bijbelvertaling. Haarlem: Nederlands-Vlaams Bijbelgenootschap, 2019.

Lamm, Norman. "Bal Tashchit: The Torah Prohibits Wasteful Destruction." *MyJewishLearning*. Toegang 31 mei 2020. <https://www.myjewishlearning.com/article/bal-tashhit-the-torah-prohibits-wasteful-destruction/>.

Neril, Yonatan. "Judaism and Environmentalism: Bal Tashchit". *Chabad*. Toegang 31 mei, 2020. https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/1892179/jewish/Judaism-and-Environmentalism-Bal-Tashchit.htm.

Schwartz, Eilon. "Judaism and Nature: Theological and Moral Issues to Consider While Renegotiating a Jewish Relationship to the Natural World." In *Judaism And Environmental Ethics: A Reader*. Edited by Martin D. Yaffe, 297-308. Lexington Books, 2001.

- "Bal Tashchit: A Jewish Environmental Precept." In *Judaism And Environmental Ethics: A Reader*. Edited by Martin D. Yaffe, 232-251. Lexington Books, 2001.

Seidenberg, David. "Bal Tashchit: What's Wrong With the Jewish Law Against Destruction and Waste – and How to Fix It". *Tikkun*. Accessed June 5, 2020.

Wolff, K.A. "Bal Tashchit: The Jewish Prohibition against Needless Destruction." PhD. Diss., University of Leiden, 2009. <https://openaccess.leidenuniv.nl/handle/1887/14448>.

The William Davidson Talmud. Sefaria. "Kiddushin 32a.". Eigen vertaling. Toegang 20 juni 2020. <https://www.sefaria.org/Kiddushin.32a?lang=bi>.

4

WANNEER ONTMOETING
CONFLICT WORDT:
RECHTVAARDIGE OORLOG EN
RECHTVAARDIGE VREDE

MODULE VIER

RECHTVAARDIGE OORLOG EN RECHTVAARDIGE VREDE

4.1 EEN VERHAAL

Afbeelding 4.1.
De videoclip

Een schoolreis brengt Ariella bij een oorlogsmuseum. Getroffen door de tragedie van oorlog loopt ze verloren in het museum. Daar stuit ze op een mysterieuze joodse conciërge. Samen bespreken ze de joodse oorlogstraditie.

4.2 HEILIGE OORLOG OF PACIFISME

Spreken over oorlog en vrede is van alle tijden. Ook in de joodse traditie is het spreken over oorlog en vrede sterk aanwezig. Oorlog en vrede komen met name allebei voor in de Thora. Aan de ene kant benadrukt de Thora het absolute belang van vrede en harmonie tussen en binnen alle volkeren. Het woord 'shalom', met onder andere de betekenis van 'vrede', vormt daar een centraal voorbeeld van. Aan de andere kant bevat de Thora ook veel oorlogsverhalen. Die twee zijden hebben een eigen theorie: het pacifisme enerzijds, en Heilige Oorlog anderzijds.

1. Het pacifisme is een attitude of leer die streeft naar vrede en het gebruik van geweld om conflicten (tussen naties) op te lossen afkeurt. Politieke machtsopbouw is uit den boze. Volgens deze leer kan een land bijvoorbeeld geen legerdienst invoeren. Het Jodendom is niet pacifistisch, omdat er veel geweld voorkomt in de Thora. Harmonie, vrede en rechtvaardigheid zijn wel belangrijke begrippen in het Jodendom. Het pacifisme roept ook veel vragen op die voor het Jodendom interessant zijn. Hoe springen we om met gewelddadige passages? Kan het pacifisme inspireren? Door de geschiedenis heen heeft het Jodendom vaak lijdzaamheid en passiviteit vooropgesteld. Kunnen we die waarden als pacifistisch zien? En tegelijkertijd kunnen we de kritische vraag stellen: is pacifisme wel altijd iets positiefs? Is zelfverdediging, bijvoorbeeld, soms niet rechtvaardig?

2. Heilige Oorlog is een vorm van collectief geweld dat door G-d is toegestaan of bevolen. In de Thora vinden we veel gewelddadige passages. Jozua krijgt het gebod om het Beloofde Land, met veel geweld, te veroveren. Daarnaast is er ook de oorlog tegen Amalek. Koning David staat dan weer bekend omwille van zijn expansiegerichte oorlogen tegen de Arameeërs. Veel van de oorlogen, zoals Jozua's Veroveringsoorlog, waren bevolen door G-d. De lezing van het boek van Esther, waarin de joden een massamoord plegen, is de centrale gebeurtenis van het Poerimfestival. De Thora beschrijft G-d ook als een krijger, en de menselijke krijgers (Jozua, David, Esther, etc.) worden als helden afgebeeld. Geweld in de naam van G-d is dus een veelvoorkomend thema in het Jodendom. **Het Jodendom heeft aldus een eigen geschiedenis met het fenomeen Heilige Oorlog.**

OPDRACHT. Reflecteer over de concepten 'pacifisme' en 'heilige oorlog'.

Omschrijf pacifisme in eigen woorden.

Zou jij het Jodendom als 'pacifistisch' omschrijven? Waarom wel/niet?

Zijn er pacifistische ideeën in het Jodendom?

Heilige Oorlog betekent collectief geweld in naam van G-d. Wat is jouw mening over Heilige Oorlog? Is Heilige Oorlog rechtvaardig?

Denk je dat Heilige Oorlog ook binnen het Jodendom bestaat?

OPDRACHT. Kies een stelling uit de volgende lijst waarmee jij je het meeste identificeert. Leg uit waarom.

- “Oorlog is nooit rechtvaardig.”
- “Vrede kan enkel bestaan naast oorlog.”
- “Doe nooit iets in een oorlog dat nadien een verzoening onmogelijk maakt.”
- “Een wereld zonder geweld is niet realistisch.”
- “Geweld begint of eindigt met jezelf.”
- “Zelfs in tijden van vrede is het belangrijk voor een land om te investeren in wapens.”
- Je eigen leven riskeren voor een vreemdeling in een ander land is nutteloos.”

Afbeelding 4.2
Bron: © Syda Productions
Adobe Stock

4.3 OORLOG IN DE THORA

Een oorlogstheorie die erop gericht is zo weinig mogelijk schade en leed te veroorzaken heet een **Just War-theorie**. Zo een theorie stelt regels op die het begin, verloop, en einde van een oorlog reguleren. Deze regels hebben als doel om een oorlog zo rechtvaardig mogelijk te maken. Binnen de joodse traditie vinden we geen uitgewerkte Just War-theorie terug.

We zijn dus begrensd in onze bespreking over oorlog. In de Thora vinden we een tekst uit het boek Deuteronomium die oorlogsvoering bespreekt. Deze tekst is voer voor discussie in de Talmoed. We lezen eerst de tekst, en nadien bespreken we hoe de Talmoed deze tekst verder bediscussieert.

DEUTERONOMIUM 20

[5] Daarna krijgen de schrijvers het woord: 'Wie net een huis heeft gebouwd en het nog niet in gebruik heeft kunnen nemen, mag naar huis terugkeren; anders neemt een ander het in gebruik als hij in de strijd sneuvelt. [6] Wie een wijngaard heeft geplant en nog niet zelf de eerste druiven heeft kunnen plukken, mag naar huis terugkeren; anders plukt een ander die als hij in de strijd sneuvelt. [7] Ook wie een bruid heeft maar haar nog niet heeft kunnen huwen, mag naar huis terugkeren; anders huwt een ander haar als hij in de strijd sneuvelt.' [8] Verder moeten ze tegen het krijgsvolk zeggen: 'Wie bang is, wie het aan moed ontbreekt, mag naar huis terugkeren; anders verliezen de anderen misschien ook de moed.'

[10] Voordat u een stad aanvalt, moet u eerst een vredesregeling aanbieden. [11] Als men op het voorstel ingaat en de poorten voor u opent, moeten alle inwoners van de stad tot herendienst worden gedwongen. [12] Als ze echter geen vrede willen sluiten en liever de strijd met u aangaan, [13] en de HEER, uw God, u de belegerde stad in handen geeft, moet u alle mannelijke inwoners ter dood brengen.

[15] Zo moet u te werk gaan bij de steden die op grote afstand van u liggen, buiten het gebied dat u nu gaat veroveren. [16] Maar daarbinnen, in de steden van het land dat de HEER, uw God, u als grondgebied zal geven, mag u geen mens in leven laten. [17] Alle Hethieten, Amoriëten, Kanaänieten, Perizzieten, Chivvieten en Jebusieten moet u doden, zoals de HEER, uw God, u heeft opgedragen, [18] om te voorkomen dat u de gruwelijke dingen die zij voor hun goden doen van hen overneemt, waardoor u tegen de HEER, uw God, zou zondigen.

Uit deze tekst komen vier zaken naar voren:

- 1) Een **vredesregeling** is verplicht voor elke aanval. Ook vandaag is het nog steeds belangrijk zoveel mogelijk geweld te voorkomen.
- 2) Er zijn **vier geldige redenen** voor uitstel van militaire dienst. Omwille van deze vier redenen hoeft een jood niet ten strijde te trekken. De redenen zijn: een recent geplante wijngaard, een recente verloving, een pas gebouwd huis, en bangheid. Veel landen hebben een verplichte legerdienst. De Thora erkent dat er uitzonderingen bestaan, redenen voor uitstel van militaire dienst.
- 3) De **reden tot oorlogsvoering** is het voorkomen dat het joodse volk aangetast wordt door de kwaadaardigheid van de volkeren met wie ze een gebied delen. De “gruwelijke dingen die zij voor hun goden doen” mogen de joden niet overnemen.
- 4) De Thora maakt een **onderscheid tussen steden** die “op grote afstand liggen”, buiten het Beloofde Land, en de steden die nabijgelegen zijn, in het Beloofde Land. Dat onderscheid heeft te maken met het derde punt.

Afbeelding 4.3
Bron: © Georgiy
Adobe Stock

4.4 OORLOG IN DE TALMOED

De **Misjna** buigt zich over de hierboven besproken oorlogspassage, en vraagt zich af in welk geval de vier redenen tot uitstel van militaire dienst geldig zijn. “Naar wat voor type oorlog refereert dit allemaal?” (Misjna Sotah 2). De Misjna beantwoordt die vraag door een onderscheid te maken tussen een **bevolen oorlog** (*milchemet mitzvah*) en een **optionele oorlog** (*milchemet reshut*).

Een milchemet mitzvah of bevolen oorlog is een gebod van G-d. Een bevolen oorlog is noodzakelijk en staat geen uitzonderingen toe. Iedereen moet ten strijde trekken. Volgens de Talmoed mag een bevolen oorlog dus zelfs op Sabbat plaatsvinden. **Milchemet reshut is een optionele oorlog.** Die oorlog is discretionair. Deze oorlog staat verschillende redenen tot uitstel toe. Een discretionaire oorlog is nog altijd mogelijk, maar niet het resultaat van een G-ddelijk gebod. De Gemara bouwt voort op dit onderscheid. De Jeruzalem Talmoed en de Babylonische Talmoed bespreken we apart, omdat ze elk een eigen visie naar voren schuiven.

4.4.1 JERUZALEM TALMOED

De **Jeruzalem Talmoed** definieert **een optionele oorlog als een oorlog die Israël initieert**. Israël is niet bevolen iemand aan te vallen. En aangezien het Beloofde Land al veroverd is, dienen verdere oorlogen enkel om het terrein uit te breiden. **Een bevolen oorlog is een verplichte oorlog**, iedereen dient aan deze mee te doen. Volgens de Jeruzalem Talmoed zijn enkel de oorlogen van Jozua en defensieve oorlogen bevolen.

De Jeruzalem Talmoed erkent het recht op zelfverdediging. Voor de rabbijnen betekende dit dat, aangezien het Beloofde Land was veroverd, ze het nu ook moesten beschermen. Daarnaast is er een belangrijke conclusie die uit de Jeruzalem Talmoed getrokken kan worden. Volgens de Jeruzalem Talmoed zijn enkel verdedigingsoorlogen en de Veroveringsoorlogen van Jozua bevolen en dus heilig. Die oorlogen vonden echter duizenden jaren geleden plaats. De Jeruzalem Talmoed lijkt daarmee te stellen Heilige Oorlogen vandaag de dag niet meer mogelijk zijn.

4.4.2 BABYLONISCHE TALMOED

De Babylonische Talmoed heeft een verschillend perspectief. De Babylonische Talmoed is het op twee punten eens met de Jeruzalem Talmoed: een optionele oorlog is een oorlog die Israël initieert, en de Veroveringsoorlogen van Jozua waren bevolen, verplichte oorlogen. De Babylonische Talmoed vermeldt echter geen defensieve oorlogen. Hij geeft wel een extra voorbeeld van discretionaire oorlogen: Davids expansieoorlogen. Expansieve oorlogen dienen enkel maar om het gebied uit te breiden. Preventieve aanvallen hebben een andere status.

Een preventieve aanval is een militaire actie die erop uit is de vijand eerst te verzwakken om een vijandige aanval te voorkomen. Preventieve aanvallen vormen een grijs gebied. Of ze bevolen zijn hangt af van met hoeveel zekerheid vastgesteld kan worden dat ze een aanval voorkomen. De Talmoed lijkt te suggereren dat, indien dit met zekerheid vastgesteld kan worden, preventieve aanvallen bevolen zijn.

	Discretionair	Bevolen
Misjna	Uitstel van militaire dienst	Geen uitstel van militaire dienst
Jeruzalem Talmoed	Israël initieert	Jozua's oorlogen en defensieve oorlogen
Babylonische Talmoed	Israël initieert, Davids oorlogen (preventieve aanvallen)	Jozua's oorlogen (preventieve aanvallen)

Oorlog in het oude Nabije Oosten verliep anders dan oorlog vandaag de dag. Optionele oorlogen moesten toegelaten worden door het Sanhedrin, het joodse gerechtshof. Daarnaast moest het orakel *Urim VeTumim* geconsulteerd worden (Babylonische Talmoed berakhot 3b, Sanhedrin 16b). Het joodse volk mocht dus enkel ten strijde trekken indien het Sanhedrin en het orakel het toestonden. Een leider of koning had niet zomaar vrij spel! Tegenwoordig bestaan het Sanhedrin en het orakel niet meer.

Diasporagemeenschappen hebben geen eigen leger. Daarom gaan joodse discussies over oorlog meestal over de staat Israël en diens oorlogen. Niet elke jood is evenzeer begaan met de staat Israël, maar een gezonde discussie over oorlog en vrede helpt ons de wereld beter te begrijpen. Het onderscheid tussen bevolen en optionele oorlogen is vandaag de dag nog steeds van tel. Ze helpen mee verklaren waarom bepaalde oorlogen voor sommige joden belangrijk zijn. Of een oorlog van Israël bevolen is of optioneel is een actueel discussiepunt. De Talmoed geeft ons stof tot nadenken.

OPDRACHT. Beantwoord de volgende vragen.

Een bevolen oorlog

- Is een oorlog die bevolen is door een politieke leider.
- Staat toe dat mensen weigeren deel te nemen.
- Is bevolen door G-d en staat geen uitzonderingen toe.

Een discretionaire oorlog

- Is een door G-d verplichte oorlog.
- Is een oorlog naar eigen goeddunken.
- Is een oorlog die geen uitstel van militaire dienst toestaat.

Juist of fout. 'Volgens de Talmoad zijn toekomstige oorlogen mogelijk.'
Motiveer je antwoord.

Vind je het concept 'Bevolen Oorlog' geloofwaardig? Geloof je erin? Waarom wel/niet?

Is een preventieve aanval volgens jou goed te keuren? Waarom wel/niet? In welke gevallen wel/niet?

Het Sanhedrin en het orakel Urim VeTumim speelden vroeger een grote rol in de beslissing een oorlog te starten. Wie heeft volgens jou het recht om een oorlog te starten? De overheid, een grote groep inwoners, rabbijnen, ...

De Thora stelt dat, indien vijandige steden geen vredesregeling accepteren, de mannelijke inwoners allemaal gedood mogen worden. Zijn er volgens jou ook regels voor hoe een oorlog mag verlopen? Of is alle geweld toegestaan?

4.5 WOORDENLIJST

Discretionair

Discretionair verwijst naar het vermogen om zelfstandig, naar eigen goeddunken, te oordelen of handelen.

Heilige oorlog

Een Heilige Oorlog is een oorlog met een religieus motief. Een Heilige Oorlog wordt soms gevoerd omwille van een G-ddelijke verplichting, omwille van een religieuze stellingname, maar ook ter verdediging van een heilig land.

Pacifisme

Pacifisme is een attitude of wereldbeschouwing die vrede absoluut nastreeft. Pacifisme wijst elke vorm van geweld af.

Vredesregeling

Een vredesregeling is een overeenkomst tussen twee partijen, vaak landen, om de vrede te bewaren en geen oorlog te voeren.

Rechtvaardigheid

Rechtvaardigheid heeft meerdere betekenissen. Ten eerste is rechtvaardigheid een legaal begrip. Wat in overeenstemming is met het recht, is rechtvaardig. Ten tweede is rechtvaardigheid ook een moreel begrip. Rechtvaardig handelen is 'juist' handelen, in overeenstemming met wat 'goed' of 'correct' is. Rechtvaardigheid vergt ook oefening: niemand doet van nature altijd het juiste of het goede. Dat idee komen we vaak tegen in de Tenach!

4.6 TRANSCRIPT VAN DE VIDEO

1 INT MUSEUMDAG

De gids en de leraar staan voor de groep.

Gids: Welkom in het Oorlogsmuseum. We hebben een grote collectie voorwerpen uit de Eerste Wereldoorlog. Niet alleen wapens en wapentuig, maar ook voorwerpen uit het dagelijks leven. Misschien krijgen jullie een indruk van hoe het zou zijn om in zo'n tijd te leven!

Leraar: Goed, iedereen is vrij om zelf rond te gaan kijken. We zien elkaar hier weer op tijd. De bus wacht niet, ok! Hou elkaar in het oog; niet verdwalen!

De studenten rennen in verschillende richtingen. Wij volgen Ariella en Adil die langs een aantal uniformen lopen.

Adil: Kun je je voorstellen dat ik zo een uniform draag? Je zou waarschijnlijk verliefd op me worden.

Ariella: In uw dromen.

Ze lopen de hoek om. Ze zijn omringd door foto's van gevechtsscènes.

Ariella: Kun je je voorstellen zo'n oorlog mee te maken? Zelfs vandaag de dag, in de 21e eeuw, bestaat er nog steeds zoveel oorlog.

Adil: Ja, maar wat kan je er aan doen?

Ariella: Ik weet het niet, maar oorlog zou nooit mogen gebeuren.

Adil antwoordt niet. Hij aarzelt om te spreken. Er zit hem iets dwars.

Adil: Dat is nogal hypocriet van jou.

Ariella: Wat bedoel je?

Adil: Je bent Joods, toch? De Thora staat vol met verhalen over oorlog. Zoals de oorlogen om het Beloofde Land te veroveren. En die verhalen lees je elk jaar.

Ariella: Je bedoelt Joshua's Veroveringsoorlogen?

Het is niet omdat we die verhalen hebben dat we opeens pro-oorlog zijn of zo.

Adil: Maar ze hebben wel een soort effect. Sommige mensen lezen religieuze teksten letterlijk. Het zou me niet verbazen als die verhalen mensen daadwerkelijk inspireren om oorlogen te beginnen.

Ariella: Dat zou nooit kunnen gebeuren. Joden zijn honderd procent vreedzaam.

Adil (sarcastisch): Ja, vast. Als dat zo was, zou je deze verhalen niet hebben.

Ariella: Je weet niet waar je het over hebt! Ik ben weg.

Ariella loopt boos weg.

Ariella: Ongelofelijk. Wat weet hij zelfs van het Jodendom? Pf.

Al lopend mist ze per ongeluk het pad dat naar de grote zaal leidt. Ze botst plotseling tegen een conciërge op.

Ariella: Ow, het spijt me, meneer.

Conciërge: Ben je verdwaald?

Ariella draait zich om en merkt dat ze inderdaad verdwaald is.

Ariella (verlegen): Ik denk het wel... Kunt u me vertellen hoe ik bij de grote zaal kom, alstublieft?

Janitor: Ik breng je wel. Volg mij maar.

De conciërge begint te wandelen en Ariella volgt.

Conciërge: Zo, heeft het museum een indruk achtergelaten?

Ariella: Om eerlijk te zijn, het is erg verontrustend. Het is moeilijk voor te stellen dat er zo'n oorlog heeft plaatsgevonden.

Janitor: Het trieste eraan is dat er zoveel oorlogen zijn gebeurd.

Ariella: Ik weet het... Ik ben joods, en iemand herinnerde me laatst aan alle oorlogsverhalen de Thora.

Conciërge: Shalom!

Ariella (verbaasd): Haha shalom! Ben jij ook joods?

Janitor: Jazeker! En, wat vind je van die verhalen?

Ariella: Oorlog is natuurlijk verschrikkelijk, maar ik dacht altijd dat Jozua's veroveringsoorlogen soort van noodzakelijk waren. Dat zonder oorlog de oude Israëlieten nooit het Beloofde Land zouden hebben bereikt. Maar dat betekent niet dat ik oorlog een goed idee vind! Ik denk dat ik er nooit veel over heb nagedacht; mijn joodse gemeenschap heeft het niet zo vaak over oorlog.

Janitor: Ik begrijp het. Daar is een historische reden voor: joodse gemeenschappen bezaten niet altijd legers, dus besteedden ze niet veel tijd aan nadenken over oorlog.

Ariella: Dus niemand zei iets erover?

Janitor: De oude rabbijnen maakten wel een belangrijk onderscheid tussen bevolen en discretionaire oorlogen. Bevolen oorlogen zijn, zoals de naam zegt, bevolen door Hashem. Ze zijn heilig en belangrijk, dus elke jood moet er aan deelnemen. Discretionaire oorlogen zijn minder belangrijk, en daarom kunnen joden niet gedwongen worden om eraan deel te nemen. Een voorbeeld van discretionaire oorlogen zijn de zogenaamde 'expansieve oorlogen': oorlogen om nieuw gebied te veroveren.

Ariella: Hoe zit het dan met de oorlogen om het Beloofde Land in de Thora te veroveren?

Janitor: De Talmoed beschouwt ze als bevolen oorlogen! Maar hier zit het addertje onder het gras: veel rabbijnen geloven dat dit de enige echt bevolen oorlogen waren in de Joodse geschiedenis. En dat in elk geval, als oorlog ooit noodzakelijk wordt, bijvoorbeeld in het geval van zelfverdediging, er nog steeds principes zijn om te volgen.

Zoals eerst vrede aanbieden, alleen vechten om vrede te bereiken, en het verlies van onschuldige levens zo veel mogelijk voorkomen. Laten we niet vergeten dat het jodendom vrede boven alles stelt!

Ariella en de conciërge hebben bijna de hal van de hoofdingang bereikt. Het lawaai van pratende mensen wordt luider.

Ariella: Ik denk dat ik het begrijp. Ik wou dat ik hierover met je kon blijven praten.

Conciërge: Een andere keer. Ik moet nu terug.

Ariella: Oké. Dank u voor de hulp!

Conciërge: Tot ziens!

Terwijl Ariella wegloopt herinnert ze zich plotseling iets wat ze wil vragen.

Ariella: Wacht, waar moet je terug naartoe?

Ariella draait zich om en ziet dat de hal leeg is. De conciërge lijkt te zijn verdwenen.

3 INT MUSEUM DAG

Als Ariella de grote zaal bereikt, wordt ze begroet door de lerares en de gids. Het haar van de gids zit door de war.

Leraar: Eindelijk! Daar zijn jullie! We hebben elke zaal afgezocht!

Ariella: Dat is vreemd. ik liep ze door met de conciërge. Hij hielp me de weg terug te vinden.

Gids: Uhm, de conciërge werkte vandaag niet. Dat denk ik toch...

Leraar: Ik denk dat het museum hun fantasie de vrije loop liet. Dank u voor de rondleiding. Ik ben er zeker van dat het een grote indruk op hen allemaal heeft achtergelaten.

4 EXT BUS DAG

Ariella stapt in de bus. Ze ziet Adil alleen zitten en gaat naast hem zitten.

Adil: Hé, kijk, het spijt me als ik je kwetste. Ik wilde niet zeggen dat je gewelddadig bent of zo.

Ariella: Ik snap het. Het museum gaf me gewoon veel om over na te denken. Wil je na school langskomen? Mijn moeder is een speciaal gerecht aan het maken en...

Terwijl de bus wegrijdt, vervormt het geluid van Ariella en Adils gesprek tot het wegvalt. Het beeld verandert in dat van een lege museumzaal. De camera zoomt langzaam in op een foto aan de muur. Op de oude foto is de conciërge te zien in een oorlogskostuum uit 1915. Hij knipoogt naar de camera voordat het scherm zwart wordt.

4.7 BIBLIOGRAFIE

Firestone, Reuven. *Holy War in Judaism: the Rise and Fall of a Controversial Idea*. Oxford: Oxford University Press, 2012.

- Holy War in Modern Judaism? "Mitzvah War" and the Problem of the "Three Vows". *Journal of the American Academy of Religion*. Vol. 74, No. 4 (Dec., 2006) Oxford: Oxford University Press, 954-982.

The William Davidson Talmud. "Sotah 44b:1-9." Sefaria. Toegang 23 april, 2021. <https://www.sefaria.org/Sotah.44b.1-9?lang=bi>.

Mechon Mamre Talmud Yerushalmi. "Sotah 8:10 (23a)". Sefaria Toegang 23 april 2021. https://www.sefaria.org/Jerusalem_Talmud_Sotah.23a?lang=bi

De Nieuwe Bijbelvertaling. Haarlem: Nederlands-Vlaams Bijbelgenootschap, 2019.

KU LEUVEN

Prof. Dr. Luc Anckaert (1962) behaalde een diploma in filosofie en theologie aan de KU Leuven. Hij publiceerde boeken en artikelen over Rosenzweig, Levinas, Kafka, V. Grossman en Bijbelse verhalen, maar ook over biomedische onderwerpen. Zijn boek Een kritiek van het oneindige. Rosenzweig en Levinas ontving een gouden medaille van de Teylers Stichting. Hij doceert Joodse filosofie aan de KU Leuven.

Pierre Costalunga (Luik, 1997) is wetenschappelijk onderzoeker aan het Hoger Instituut voor Wijsbegeerte, KU Leuven, België. Costalunga studeerde af aan de KU Leuven (België) met een bachelor- en masterdiploma in filosofie. Hij maakt deel uit van het centrum voor onderzoek in politieke filosofie en ethiek (RIPPLE).

EDUC8 Consortium

Dit boek is gefinancierd door het Fonds voor interne veiligheid - Politie van de Europese Unie.

